

MEDDELELSER OG OVERSIGTER

EN KLASSIKER I KONFIRMATIONSALDEREN

1. Det har længe ikke været nogen hemmelighed, at den danske standardfremstilling af nationaløkonomien, Nyboe Andersen, Fog og Windings *Nationaløkonomi*, trængte hårdt til en foryngelseskur. Første udgave var næsten ti år gammel og byggede derfor naturligt nok i væsentligt omfang på efterkrigstidens problemkredse. Dertil kom, at den, især for makroteoriens vedkommende, var skrevet ud fra ønsket om at give en letflydende fremstilling i verbal form. Man skrev sig i vidt omfang uden om problemerne; renteteorien fik dermed nærmest karakter af en samling uorganiserede tillob, lige som hele teorien omkring multiplikator og indkomstvirkning næsten ikke var til at få øje på. Fremstillingen trængte, som det siges i forordet til 2. udgave, til »en stramning af dispositionen og en præcisering af fremstillingsformen«. Endelig var bogen forældet, for så vidt som den udvikling, der i mellemtiden var sket med hensyn til behandlingen af dynamiske problemstillinger, selvfølgelig ikke var dækket.

2. udgave, som nu foreligger¹, betegner et meget betydeligt fremskridt på alle de nævnte områder. Dispositionen er helt omarbejdet, en mængde nyt stof er medtaget, og bogen viger ikke længere tilbage fra at behandle et teoretisk problem ud fra en præciseret model. De dynamiske problemer er ikke blot tilgodeset i specielle afsnit, men igennem hele bogen er der i langt højere grad end tidligere i verbal form givet supplerende kommentarer m.h.t. virkningen af produktivitetsændringer, tekniske fremskridt o.s.v. Alligevel er bogens omfang reduceret med ca. 50 sider; forfatterne har således vist sig i besiddelse af en prisværdig selvkritik, som kun altfor ofte savnes, når nye udgaver udsendes. En forkortelse af sidetallet er også påkrævet, hvis bogen skal kunne gennemgås på samme tid som hidtil, idet sværhedsgraden er forøget en del, især ved medtagelsen af forskellige dynamiske modeller i makroafsnittet. Disse udvidelser må betragtes som en udpræget fordel, ikke blot fordi man herved dækker et stof, som synes at indebære mange frugtbare muligheder, men også fordi den øgede (men ikke hæmningsløse) anvendelse af matematiske modeller bevirker, at bogen nu i højere grad repræsenterer den metode, som anvendes på et mere fremskredent stade i den nationaløkonomiske teori. Det indtryk, man måske kunne få af første udgave, at nationaløkonomi er noget, man kan snakke sig fra, er forsvundet. Det betyder dog heldigvis ikke, at første udgaves hovedlinie, nemlig at tage sit udgangspunkt i konkrete problemer og ved konklusionerne at minde om teoriernes begrænsning, er blevet forladt.

Mens de tre forfattere hæftede solidarisk for første udgave, har kun P. Nyboe Andersen og Bjarke Fog deltaget i bearbejdelsen af den reviderede udgave. Nyboe Andersen har taget sig af ændringerne af kapitel I og af makroteorien, hvilket naturligt nok har været den del af bogen, hvor de fleste ændringer har måttet foretages, mens Bjarke Fog har gennemgået mikro-teorien.

Den særlige, let lyriske, stil som prægede 1. udgave, er delvis bibeholdt, selv om den tildels har måttet vige under præciseringen af fremstillingsformen. Et alt for kendt citat af Storm P. er udgået, men i stedet er et andet kommet ind p. 276: »Intet kommer af intet, undtagen lommeuld«. Og p. 32 får vi at vide, at pengeenheder som følge af ændringer i pengenes købekraft er »et svigefuldt mål«.

1. P. Nyboe Andersen, Bjarke Fog og Poul Winding, *Nationaløkonomi*. 2. udgave, 1961. 380 sider, pris kr. 35.—.

MEDDELELSER OG OVERSIGTER

EN KLASSIKER I KONFIRMATIONSALDEREN

1. Det har længe ikke været nogen hemmelighed, at den danske standardfremstilling af nationaløkonomien, Nyboe Andersen, Fog og Windings *Nationaløkonomi*, trængte hårdt til en foryngelseskur. Første udgave var næsten ti år gammel og byggede derfor naturligt nok i væsentligt omfang på efterkrigstidens problemkredse. Dertil kom, at den, især for makroteoriens vedkommende, var skrevet ud fra ønsket om at give en letflydende fremstilling i verbal form. Man skrev sig i vidt omfang uden om problemerne; renteteorien fik dermed nærmest karakter af en samling uorganiserede tillob, lige som hele teorien omkring multiplikator og indkomstvirkning næsten ikke var til at få øje på. Fremstillingen trængte, som det siges i forordet til 2. udgave, til »en stramning af dispositionen og en præcisering af fremstillingsformen«. Endelig var bogen forældet, for så vidt som den udvikling, der i mellemtiden var sket med hensyn til behandlingen af dynamiske problemstillinger, selvfølgelig ikke var dækket.

2. udgave, som nu foreligger¹, betegner et meget betydeligt fremskridt på alle de nævnte områder. Dispositionen er helt omarbejdet, en mængde nyt stof er medtaget, og bogen viger ikke længere tilbage fra at behandle et teoretisk problem ud fra en præciseret model. De dynamiske problemer er ikke blot tilgodeset i specielle afsnit, men igennem hele bogen er der i langt højere grad end tidligere i verbal form givet supplerende kommentarer m.h.t. virkningen af produktivitetsændringer, tekniske fremskridt o.s.v. Alligevel er bogens omfang reduceret med ca. 50 sider; forfatterne har således vist sig i besiddelse af en prisværdig selvkritik, som kun altfor ofte savnes, når nye udgaver udsendes. En forkortelse af sidetallet er også påkrævet, hvis bogen skal kunne gennemgås på samme tid som hidtil, idet sværhedsgraden er forøget en del, især ved medtagelsen af forskellige dynamiske modeller i makroafsnittet. Disse udvidelser må betragtes som en udpræget fordel, ikke blot fordi man herved dækker et stof, som synes at indebære mange frugtbare muligheder, men også fordi den øgede (men ikke hæmningsløse) anvendelse af matematiske modeller bevirker, at bogen nu i højere grad repræsenterer den metode, som anvendes på et mere fremskredent stade i den nationaløkonomiske teori. Det indtryk, man måske kunne få af første udgave, at nationaløkonomi er noget, man kan snakke sig fra, er forsvundet. Det betyder dog heldigvis ikke, at første udgaves hovedlinie, nemlig at tage sit udgangspunkt i konkrete problemer og ved konklusionerne at minde om teoriernes begrænsning, er blevet forladt.

Mens de tre forfattere hæftede solidarisk for første udgave, har kun P. Nyboe Andersen og Bjarke Fog deltaget i bearbejdelsen af den reviderede udgave. Nyboe Andersen har taget sig af ændringerne af kapitel I og af makroteorien, hvilket naturligt nok har været den del af bogen, hvor de fleste ændringer har måttet foretages, mens Bjarke Fog har gennemgået mikro-teorien.

Den særlige, let lyriske, stil som prægede 1. udgave, er delvis bibeholdt, selv om den tildels har måttet vige under præciseringen af fremstillingsformen. Et alt for kendt citat af Storm P. er udgået, men i stedet er et andet kommet ind p. 276: »Intet kommer af intet, undtagen lommeuld«. Og p. 32 får vi at vide, at pengeenheder som følge af ændringer i pengenes købekraft er »et svigefuldt mål«.

1. P. Nyboe Andersen, Bjarke Fog og Poul Winding, *Nationaløkonomi*. 2. udgave, 1961. 380 sider, pris kr. 35.—.

2. Dispositionen af bogens første halvdel følger stort set samme linie som hidtil: Efter en indledning om fagets problemstillinger og begrebsapparat, herunder en gennemgang af definitionerne i forbindelse med nationalproduktet og dets sammensætning, følger en omtale af efterspørgselssiden. Derefter gennemgås produktions- og omkostningsforhold samt prisdannelsen, først på færdigvarer og så på produktionsfaktorer, idet man ender op i en omtale af indkomstfordelingen. Herefter gennemgås, noget utraditionelt, udenrigshandelen. Det er en glimrende ide. Den gør det muligt ved den påfølgende behandling af penge- og indkomstproblemerne straks at forudsætte en åben økonomi. Herved kan virkningen i den private sektor af ændringer i forholdet til den offentlige sektor og udlandet sammenlignes på en meget frugtbar måde. Pengesiden tages op først, derefter sammenfattes indkomstdannelsen; i forbindelse hermed gennemgås forskellige problemstillinger i vækstteorien. Dette leder op til en gennemgang af konjunkturbevægelser, hvorefter fremstillingen afsluttes med en omtale af forskellige samfundsformer.

3. I det indledende kapitel er der ikke sket væsentlige ændringer. Tidligere brugtes nogle sider på at antyde løsningen af forskellige problemer, især inden for mikroteorien. De er udgået, og det er der næppe sket nogen skade ved. Afsnittet om nationalregnskabet er strammet noget op. Desuden er kredsløbdigrammerne ændret. I det lukkede samfund, f.eks., havde man tidligere tre »kasser«: virksomheder, husholdninger og »pengeinstitutter«; de sidste tjente til at skaffe balance mellem opsparings- og investeringsstrømmene. Pengeinstitutterne er imidlertid nu udgået, formentlig for at undgå den forestilling, at investeringer og pengeinstitutter nødvendigvis har noget med hinanden at gøre. Til gengæld forekommer der i de nye diagrammer slet ingen investeringsstrømme. Hvad der er bedst, kan diskuteres. Moralen er sikkert, at hele nationalindkomsteknikken nu engang samtidig er en indføring i en bogføringsmetode, og at en fuldstændig tilegnelse næppe er mulig, for læseren kan lidt bogholderi. Nationalregnskabet burde derfor omtales, også i bogholderiundervisningen for økonomer. Man kunne imidlertid spørge, om det ikke ville være bedre at lade de fleste kredsløbsdiagrammer udgå og foretage hovedparten af gennemgangen i tilknytning til en opstilling af det traditionelle sæt af nationalindkomstligninger, især når de, som nu, alligevel introduceres og anvendes senere i bogen. (I den forbindelse henvises p. 44 til en symbolfortegnelse bagest i bogen, som imidlertid må være bortkommet under korrektoren).

4. Mikroafsnittene, kap. II-V, indledes med en omtale af forskellige indkomstbegreber (deres sammenhæng burde måske være præciseret i højere grad, end sket er). Herfra går man via en generel drøftelse af indkomstanvendelsen over til efterspørgselsteorien. Disse afsnit er blevet både kortere og mere præcise. Der er dog stadig nogle skønhedspletter. Således siges p. 58, at summen af den marginale forbrugskvote og den marginale opsparingskvote altid må være lig 1, idet der henvises til en figur, hvor dette ikke er tilfældet, fordi skattebetalinger indgår. — Substitutionsmulighedens betydning for priselasticiteterne fremstilles bedre end i første udgave. Indifferenskurver anvendes stadig ikke, og i sammenhæng hermed introduceres transformationskurver overhovedet ikke i bogen. Denne begrænsning kan dog forsvares i en fremstilling som den foreliggende.

Kapital III om produktion og omkostninger indledes med en omtale af investeringskalkuler. Dette afsnit er dog vist blevet for kortfattet, specielt gælder det forklaringen af, hvorfor man tilbagediskonterer. Mens man tidligere alene foretog afvejningen på grundlag af en beregning af den interne rente, er nu også kapitalisering ved hjælp af en given subjektiv rente kommet med. Fremstillingen leder op til en diskussion af investeringernes rentefølsomhed. Her er en lang række forbehold med god grund fremhævet, men det forhindrer ikke, at man i et diagram finder den kendte negative sammenhæng mellem investering og rente afbildet. I en bog, der som denne søger at tage hensyn til dynamiske aspekter, skulle man nok hellere have

udeladt diagrammet. Som det udtrykkeligt præciseres, også i diagrammet, måles investeringer jo pr. tidsenhed. Men investeringer og statisk analyse står ikke ret godt til hinanden. Den fundamentale teoretiske betragtning er *kapitalens* faldende grænseproduktivitet (og ikke investeringernes), som det også nævnes p. 82. Men hvis det er rigtigt, kan *investeringernes* grænseproduktivitet jo slet ikke tegnes som en enkelt kurve, der ligger fast fra periode til periode, fordi dette måtte forudsætte en *ceteris paribus* forudsætning om kapitalens størrelse, som ifølge sagens natur ikke kan holde. Det nytter ikke engang at stikke hovedet i den traditionelle busk og sige, at man kun betragter meget korte perioder, så investeringerne ikke påvirker kapitalens størrelse nævneværdigt, for det ville i hvert fald indebære, at kurven måtte være meget uelastisk².

5. Det er en udmærket ide, som dog ikke udnyttes i mange gængse fremstillinger, at lade omkostningskæden tage sit udgangspunkt i en fremstilling af produktionsfunktioner, sådan som det sker i det følgende afsnit. Fremstillingen skæmmes dog af en række uklarheder som følge af det tågeslor, der efterhånden sænker sig over begreberne proportionalitet, linearitet, progressivitet og degressivitet. Allerede i sin disputats³ gav Bjarke Fog et hidsigt debatteret bidrag til at skabe forvirring. — Hvorfor kan man dog ikke bruge den gængse terminologi, som refererer til gennemsnitsstørrelserne: Hvis produktion og faktorindsats stiger i samme forhold, er der proportionalitet, stiger produktionen stærkere, er der progressivitet o.s.v. Naturligvis kan man som Bjarke Fog lægge vægt på, hvad der sker marginalt, men det er mere end tvivlsomt, hvad man opnår derved. Ulemperne er derimod iøjnefaldende. Ifølge den Fog'ske sprogbrug vokser produktionen ved proportionsloven først progressivt, derefter (efter vendetangenten) degressivt, derefter proportionalt (selv om proportionalitet iflg. B.F. er et særtilfælde af linearitet, og det er svært at se, hvorfor kurven på dette sted skulle være lineær) og endelig efter gennemsnitsproduktets maksimum igen degressivt. På p. 84 hævdes det, at »såfremt en indsats på nul faktorenheder ikke giver nogen produktion, må linearitet og proportionalitet falde sammen«. Det er vel ikke nødvendigt; der kunne jo være tale om en lineær funktion, som dog krævede en vis mindsteindsats af den variable. Forvirringen nærmer sig sit maksimum, når det p. 84 oplyses, at »såfremt produktionsfunktionen er lineær, siger man, at proportionalitetsloven gælder.« — man må nok spørge, hvem »man« er. Komplet bliver forvirringen p. 90 f.o., hvor det synes at fremgå, at proportionalitetsloven ikke gælder, når der er mulighed for substitution. Igen forekommer det mere nærliggende at definere proportionalitetsloven som det traditionelt gøres, altså som den sammenhæng, der teknisk kan betegnes som homogenitet af første grad: *hvis* man ændrer indsatsen af alle variable faktorer med en bestemt procent, ændres produktionen med samme procent, ligegyldigt hvilken faktorkombination man vælger som udgangspunkt. Om man rent faktisk substituerer eller ej, er således ligegyldigt.

I forbindelse med omtalen af proportionsloven diskuteres p. 89 afgrænsningen af substitutionsområdet. Det fremhæves i denne forbindelse, at man aldrig vil anvende færre enheder af den variable faktor end svarende til gennemsnitsproduktets maksimum. Argumentet er, at »uanset lønnens højde må det være mere fordelagtigt at få 14 produktenheder pr. mand i gennemsnit end kun 13 enheder«. Dette postulat holder jo imidlertid ikke, hvis virksomheden

2. Et mere subtilt forsvar kan bl.a. føres ud fra det synspunkt, at ganske vist vil kurven som følge af stigning i kapitalapparatets størrelse stadig forskydes til venstre, men tekniske fremskridt, øget efterspørgsel o.s.v. vil kompensere herfor. At der netop skulle blive tale om kompensation må dog altid blive et postulat. Se iøvrigt om hele dette klassiske problem T. Haavelmo, *A Study in the Theory of Investment*, Chicago 1960, bl.a. p. 190.
3. Bjarke Fog, *Priskalkulation og Prispolitik*, København 1958, p. 63—64, se især fodnoten.

står over for en faldende afsætningskurve. Fremstillingen bliver misvisende i et forsøg på at være populær. — Lad den faste faktor være jord og den variable arbejdskraft. Antag desuden fuld delelighed. Det er da rigtigt, at man aldrig vil lade 13 mand arbejde på hele jorden, hvis gennemsnitsproduktet først når maksimum ved 14 mand. Men det er på den anden side ikke udelukket, at man kun vil anvende 13 mand. Pointen er, at man i så fald kun vil lade dem dyrke en *del* af jorden; ved at det dyrkede areal *indskrænkes*, vil produktionen *vokse*, indtil man når det punkt, hvor de 13 arbejderes gennemsnitsprodukt er maksimum. Men det forudsætter altså, at den faste faktor gøres variabel i den forstand, at den ikke nødvendigvis anvendes fuldtud. — Alt dette må vist med for at nå til en holdbar konklusion.

6. Kapitel IV, om prisdannelsen på færdigvarer, er også blevet forbedret i sit oplæg; således er Winding Pedersens definitioner⁴ af de forskellige konkurrenceformer medtaget⁵ (og endda udbygget med begreber som oligopson). Beskrivelsen af prisdannelsen for differentierede varer er blevet mere præcis, og der gives udmærkede definitioner på autonom og konjunktural handlemåde (p. 116 ff.). Man kunne måske ønske, at problemerne omkring opportunity costs var behandlet lidt mere udførligt; lige som i første udgave omtales de kun — næsten i forbifarten — i forbindelse med et eksempel p. 124. Generelt er der imidlertid snarest en tendens i mikroafsnittene til at begrænse de behandlede emner, idet der forudsættes en supplerende gennemgang af driftsøkonomi. Substitutionsproblemet i forbindelse med faktortilpasning henvises hertil (p. 89), og det er formentlig også forklaringen på, at behandlingen af prisdifferentiering er reduceret stærkt. På den anden side er udbudstilpasning på kort og langt sigt kommet med, men hvorfor er dette spørgsmål behandlet under overskriften »Prisdannelsen for fast realkapital« (p. 157 ff.), især da det anvendte eksempel, hentet fra skibsfarten, vedrører fragtraterne og ikke priserne på skibe?

I almindelighed savner man den sidste gennemarbejdning af stoffet, som kunne have fjernet en række unøjagtigheder. F.eks. er flere af diagrammerne ikke tegnet rigtigt; det gælder således grænseindtægtskurvens placering i forhold til afsætningskurven p. 111. (Bogen bruger iøvrigt betegnelsen »grænseomsætning« i stedet for »grænseindtægt«, en forbedret terminologi). P. 114 hedder det: »Vi har tidligere nævnt, at på langt sigt bliver sondringen mellem faste og variable omkostninger udflydende« — det var også nævnt i første udgave, men er — åbenbart ved en fejltagelse — gledet ud. Henvisningen p. 130 er forkert o.s.v.

7. Kapitel V om prisdannelsen på produktionsfaktorer indledes med nogle teoretiske betragtninger; fremstillingen er langt bedre end i første udgave, der på dette punkt indeholdt et næsten uforståeligt afsnit. Herefter gennemgås de særlige forhold i forbindelse med prisdannelsen på forskellige former for produktionsfaktorer, ikke mindst arbejdskraft. Her er Zeuthens teori om løndannelse udgået, uden at den savnes; i stedet er der lagt større vægt på at beskrive forholdene i et samfund som det danske. Herunder omtales den faktiske lønudvikling, hvorunder lønledningen behandles. Fremstillingen er god og dækkende, selv om man naturligvis kan diskutere detaljer. Således nævnes p. 177—78 den traditionelle betragtning, at en meget høj beskæftigelsesgrad kan have en uheldig indflydelse på arbejds effektivitet. Her er risikoen for ulovlige konflikter måske af større betydning end de i fremstillingen nævnte forhold. Men iøvrigt burde det måske have været tilføjet, at det ved empiriske undersøgelser, såvel på mikro-⁶ som på makroplanet har været vanskeligt at påvise sådanne ten-

4. Winding Pedersen, *Omkostninger og Prispolitik*, København 1949, p. 117 ff.

5. Det er dog måske lidt forvirrende, når standardvarer i modsætning til terminologien i *Omkostninger og Prispolitik* defineres ved hjælp af krydselasticitet (p. 104).

6. Se Bjarke Fog, *Priskalkulation og Prispolitik*, København 1958, p. 70—71.

denser, sikkert fordi produktionen ved et højt produktionsniveau lettere kan tilrettelægges, så faktorerne udnyttes effektivt. Afsluttende drøftes indkomstfordelingen; det er synd, at den personelle indkomstfordeling med Lorenz-kurverne er udeladt.

8. Hermed er fremstillingen nået frem til makroproblemerne. Her har Nyboe Andersen som nævnt omdisponeret stoffet og skrevet væsentlige dele helt om. I kapitel VI behandles udenrigsøkonomien. Først gives en almindelig omtale af den internationale arbejdsdeling med udgangspunkt i nogle bemærkninger om egnsudvikling etc. Straks derefter gennemgås told og importregulering. Toldafsnittet er ikke ændret væsentligt og giver forfatteren anledning til en række liberale betragtninger. Opdragelsesargumentet bliver omgående fulgt af den traditionelle indvending, at i praksis vil opdragelsen aldrig blive ført til ende (p. 200), til trods for at vi dog her i landet for knap 30 år siden indførte opdragelsesrestriktioner (ganske vist ikke told), som vel må siges at have haft en gunstig virkning på dansk industris udvikling, og som dog er blevet afviklet i vidt omfang.

Omtalen af kvantitative importrestriktioner er blevet moderniseret, og den i praksis noget uklare sondring mellem handels- og valutarestriktioner er henvist til en mere tilbagetrukken tilværelse. Den handelspolitiske udvikling i Vesteuropa i 1950'erne gennemgås på 6 linier (p. 205), hvorefter toldunioner og frihandelsområder omtales. Derpå introduceres de marginale import- og eksportkvoter med henblik på senere anvendelse i omtalen af indkomstdannelsen.

Gennemgangen af betalingsbalancens kapitalposter er blevet udvidet. Det nævnes p. 213, at provenuet af et transfereret, internationalt lån i modtagerlandet »modsvares... af en kapitaludgift repræsenteret ved nationalbankens valutatilgodehavende«. Dette burde nok have været uddybet; disse regnskabsmæssige finesser misforstås ofte. Om statslån siges at motiveringen kan være et ønske om at styrke landets valutaeserver. Derefter fortsættes rent konstaterende (p. 215): »Man vælger da at optage lånet på et tidspunkt hvor disse reserver er forholdsvis store« — gid det altid var så vel! — Inden kapitlet slutes med en stort set uændret gennemgang af valutakurser, omtales sondringen mellem autonome og udlignende poster med henblik på disse begrebers anvendelse i likviditetsanalysen i det følgende kapitel. Fremstillingen er dog ikke ganske klar, jfr. fodnote 8 nedenfor.

9. I kapitel VII behandles penge- og renteforhold. Efter en indledning om pengebegrebet gennemgås nationalbankens balance. De beløb, som af nationalbanken stilles til rådighed for den private sektor som kasse, findes som summen af sedler, folio og indlånsbeviser, når opgørelsen foretages brutto. Nettotallet fås ved at fradrage nationalbankens udlån. Det nævnes, at udlånene normalt er relativt små, og at forskellen mellem brutto- og nettotallet derfor sjældent vil være stor. Der burde dog nok være taget det forbehold, at dette ikke altid gælder, når man især er interesseret i korttidsforskydninger, hvad der jo ofte vil være tilfældet. Men iøvrigt fremgår det ikke særlig klart, hvorfor udlånene skal fratrækkes. Det hænger noget sammen med, at likviditetsproblemet i denne sammenhæng noget ensidigt ansues som spørgsmålet om betalingsmidler — mindre om kreditmuligheder. Det kan, ikke mindst af statistiske grunde, være nødvendigt at foretage denne indskrænkning. Men man kan også anlægge den betragtning, at korrektionen for udlån under bestemte forudsætninger netop sigter på at omgå dette dilemma. Hvis bankernes totale kreditmuligheder i nationalbanken er uændrede, vil det forhold, at de rent faktisk udnytter dem, ikke påvirke deres samlede likviditet, idet de jo derved blot har fået en potentiel lånemulighed erstattet af kasse. Ud fra dette synspunkt giver nettobeløbet således udtryk for ændringer i bankernes likviditet, målt som summen af kasse og trækningsmuligheder, under forudsætning af at de maksimale lånemuligheder ikke ændres i perioden.

I det følgende afsnit gives en sammenfatning af de forskellige definitioner af kassebeholdning, som anvendes i resten af bogen. Disse definitioner kan illustreres som vist i fig. 1. Det fremgår, at der er tre »debitorer«, der stiller kasse til rådighed for den private sektor, nemlig nationalbanken (sedler, folio, indlænsbeviser), udlandet (de private bankers valutabeholdning)⁷ og staten (giro, skatkammerbeviser og skillemønt). Summen af de likvide fordringer på disse tre debitorer udgør den private sektors kasse, som er placeret enten hos banker eller borgere. Summen af bankers og borgers kasse er imidlertid større end den private sektors kasse, fordi borgerne desuden har likvide indskud i bankerne.

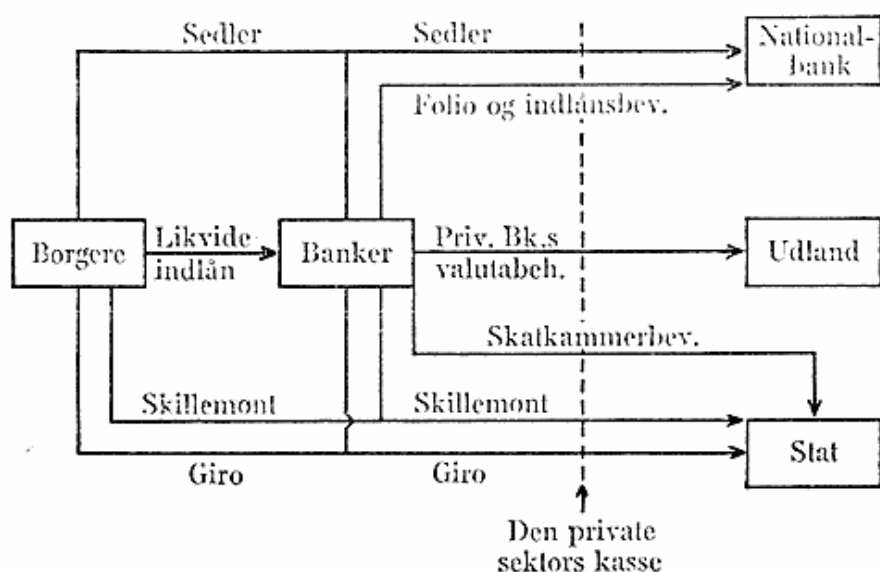

Fig. 1. Pengeforsyningens bestanddele.

Den private sektors kasse påvirkes gennem transaktioner med en af de tre debitorer på fig. 1, mens transaktioner debitorerne imellem (f.eks. ved at staten optager et lån i udlandet) ikke påvirker den private sektors kasse, i hvert fald ikke direkte.

Med dette udgangspunkt er der samtidig givet en naturlig disposition for de følgende afsnit, som drøfter likviditetsvirkningen fra henholdsvis betalingsbalancen, statsfinansierne og nationalbanken. Det vises, hvorledes et overskud på betalingsbalancens autonome poster nødvendigvis modsvares af en tilsvarende forøgelse af den private sektors kasse⁸. Selv om udviklingen i

7. Bogen medregner (p. 241) de private bankers valutaaktiver brutto ved opgørelsen af brutto-pengeforsyningen. Dette er formentlig ikke særlig hensigtsmæssigt. Der har gennem tiderne været betydelige bruttobevægelser i valutaposterne på bankernes balancer, som ikke var udtryk for relevante økonomiske sammenhænge. Tillæget til Statistiske Efterretninger opgør da også størrelsen netto. Dette er iøvrigt en betingelse for, at den nedenfor omtalte sammenhæng mellem betalingsbalancen og pengeforsyningen kan registreres.
8. Denne begrebssammenhæng rejser imidlertid spørgsmålet om afgrænsningen af betalingsbalancens autonome poster på p. 222. Antag at et land i en given periode har et underskud på vare- og tjenestebalancen på 500 mill. kr., som modsvares af en nedgang i valutabeholdningen på 200 mill. kr., samtidig med at staten optager et udenlandsk lån på 300 mill. kr. Statens transaktioner med udland og nationalbank i forbindelse med låneoptagelsen påvirker ikke den private sektors kasse, som altså må være formindsket med 500 mill. kr. Men det vil sige, at der kun bliver overensstemmelse mellem ændring i pengeforsyning og underskud på betalingsbalancens autonome poster, når disse defineres snævert (excl. statslånet) og de udlignende poster folgelig omfattes af den vide definition, således at de inkluderer statslånet.

forholdet til udlandet således har betydning for pengeforsyningen, er udlandet imidlertid ikke »en aktiv, pengepolitisk faktor«. Sådanne pengepolitiske myndigheder er derimod staten, nationalbanken og de private banker (p. 247); de sidste kan dog ikke påvirke den private sektors kasse.

Statsfinansernes påvirkning af pengeforsyningen gennemgås med udgangspunkt i statens ind- og udbetalinger. Drifts- og anlægsposterne samt indenlandske kapitalposter, som vedrører den private sektor og som ikke har som primært formål at påvirke likviditeten, benævnes statsregnskabs autonome poster. Svarende til relationerne vedr. betalingsbalancen vises at et underskud på statsfinansernes autonome poster (et overskud set fra den private sektors synspunkt) modsvares af en tilsvarende forøgelse af den private sektors kasse. Denne forøgelse kan imidlertid modvirkes gennem statens eller nationalbankens obligationssalg. Herigennem føres man over til en omtale af nationalbankens pengepolitiske rolle; fremstillingen af nationalbankens muligheder for at købe og sælge obligationer og føre diskontopolitik — og de problemer, der i denne forbindelse kan opstå i forholdet mellem stat og nationalbank — er behandlet klart og neutralt.

Det vil fremgå af det foregående, at de opstillede begreber gør det muligt at sammenfatte påvirkningen af den private sektors kasse således:

Overskud på betalingsbalancens autonome poster

+ underskud på statsfinansernes autonome poster (overskud set fra den private sektor)

÷ statens og nationalbankens nettosalg af obligationer

= forøgelse af den private sektors kasse.

Droftelsen omkring den private sektors kasse suppleres med en omtale af de private bankers muligheder for at påvirke borgernes kasse. Dette afsnit er godt og stort set uændret. Det leder op til en omtale af renteteorien, inden kapitlet afsluttes med nogle bemærkninger om investeringernes rentefølsomhed, hvor den famose (jfr. pkt. 4 ovenfor) kurve, der illustrerer sammenhængen mellem investering og rente, atter dukker op.

10. Fremstillingen af renteteorien p. 256 ff. er blevet trukket meget skarpere op sammenlignet med 1. udgave. Renten, prisen på penge, bestemmes som vanligt ved et autonomt udbud fra centralbanken stillet over for borgernes efterspørgselskurve, fremkommet ved vandret addition af transaktions- og spekulationsefterspørgselen, jfr. fig. 2, som sammenstiller bogens fig. VII 2, 3 og 4. (Figuren forudsætter given nationalindkomst). — Man savner i fremstillingen en understregning af, at disse figurer har beholdninger, og ikke strømme, ud ad x-aksen. I bogens første halvdel udvises stor omhu med at præcisere, at man i de forskellige prisdannelsesdiagrammer måler mængde pr. tidsenhed ad den vandrette akse. Denne omhu havde i endnu højere grad været på sin plads i makro-afsnittene, hvor dimensionen ikke på forhånd er givet.

Præciseringen af fremstillingen gør det samtidig lettere for læseren at få luft for nogle kritiske bemærkninger i tilslutning til den i diagrammet fremstillede model, jfr. også den verbale drøftelse p. 262 fn.—263 fn. Af mange grunde skal der ikke her gås ind i nogen lang renteteorisk diskussion, men blot gores nogle bemærkninger ud fra det hovedsynspunkt, at det må være et rimeligt krav til en sådan simpel model, at man kan præcisere et sæt forudsætninger, hvorunder modellen har ubetinget gyldighed og forekommer konsistent. Dette må i en lærebog som den foreliggende gælde, selv om man derved forøger abstraheringsgraden noget.

En af de ting, der volder vanskeligheder på fig. 2, er den negative spekulationsefterspørgsel ved en høj rentefod⁹. Hvad er den udtryk for? Figuren viser jo ikke, hvor mange obligationer man ønsker at købe, men hvor mange man ønsker at holde. Fortolkningen må vel derfor være, at den private sektor forudsættes at have en »normal« obligationsbeholdning, og hvis

9. Fremstillingen svarer stort set til Nyboe Andersen's i *Lånerenten*, København 1947, p. 45 ff.

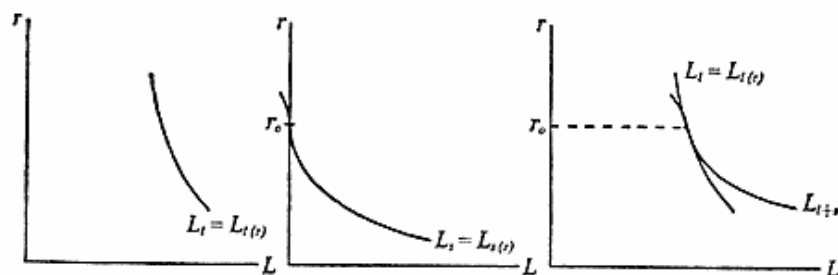

Fig. 2. Efterspørgselen efter penge.

den ønsker at udvide denne obligationsbeholdning, opfattes det som at den må reducere sin kassebeholdning, hvorved spekulationskassen bliver negativ. Men denne problemstilling forekommer at være unødigt uklar. Det relevante spørgsmål i denne sammenhæng er jo: hvad sker der, hvis centralbanken søger at presse renten op, og her er figuren ikke til stor hjælp, siden forfatteren hurtigst muligt lader den negative spekulationsefterspørgselskurve (og dermed den samlede efterspørgselskurve for likviditet) stoppe, så snart spekulationsefterspørgselen bliver negativ, se fig. 2. Desuden melder et andet spørgsmål sig: Hvordan finansieres disse spekulationsbestemte obligationskøb? I teksten nævnes (p. 263), at man kan optage lån, men hvor? Har vi forudsat, at der eksisterer private banker, og i bekræftende fald, hvordan kommer de iøvrigt ind i teorien i forbindelse med vore kurver? — Og selv om dette kunne klares, kan og vil de da finansiere private obligationskøb i en periode, hvor kreditten er stram?

En anden indvending mod fremstillingen er, om det er så naturligt at man finder den samlede efterspørgsel ved vandret addition, som forudsat i fig. 2. Lad os tænke os en situation, hvor renten er lav og spekulationskassen betydelig. Da den private sektor i forvejen har likviditet nok, er det svært at forstå, hvorfor den samlede efterspørgsel efter kasse nødvendigvis forøges, hvis transaktionsbehovet stiger.

Disse indvendinger, som ikke specielt er rettet mod den foreliggende fremstilling, rejser det spørgsmål, om det ikke ville være mere frugtbart og samtidig lettere for læseren at dreje fremstillingen en smule og som et udgangspunkt vælge en simpel teori efter følgende linier:

Givet en lukket økonomi uden indgreb fra staten (ingen finanspolitik). Forudsæt for simpelhedens skyld, at der heller ikke er private banker, kreditforeninger el. lign. Borgernes fordringer på centralbanken har på et bestemt tidspunkt en given størrelse, fordelt på sedler og obligationer, udstedt af centralbanken. Hverken centralbanken eller borgerne kan ændre størrelsen af den samlede fordringsmængde, men centralbanken kan ved køb og salg af obligationer ændre dens sammensætning. På fig. 3 repræsenterer det vandrette liniestykke KO den givne fordringsmængde. Op ad y -akserne afsættes renten; borgernes kasse måles mod højre fra det sydvestlige nulpunkt K , deres obligationsbeholdning mod venstre fra det sydøstlige nulpunkt O .

Borgerne ønsker at holde en vis minimumskasse til dækning af transaktionsbehovet; denne transaktionskasse er ret rentuelastisk ($T_1 T_2$ på fig. 3, forudsat givet nationalindkomst). Ved renten r på figuren er transaktionsefterspørgselen altså AB . Mærk at der er ikke tale om en addend i en addition, men om en ulighed: alle punkter vest for $T_1 T_2$ kan umiddelbart udelukkes. Spørgsmålet er nu, om borgerne ved renten r (eller ved en hvilken som helst anden rente) er villige til at holde resten af deres fordringer på centralbanken (BF) som obligationer. Hvis renten er væsentlig højere end »det normale«, vil dette formentlig være tilfældet, mens på den anden side borgerne ved en ekstremt lav rentefod (G) vil ønske at frigøre sig for alle obligationerne. $T_1 CG$ bliver således borgernes efterspørgsel efter kasse, og på grundlag heraf kan de traditionelle renteteoretiske konklusioner drages. Ved højere indkomst i løbende priser flyttes efterspørgselskurven til f.eks. $T_1' EG$.

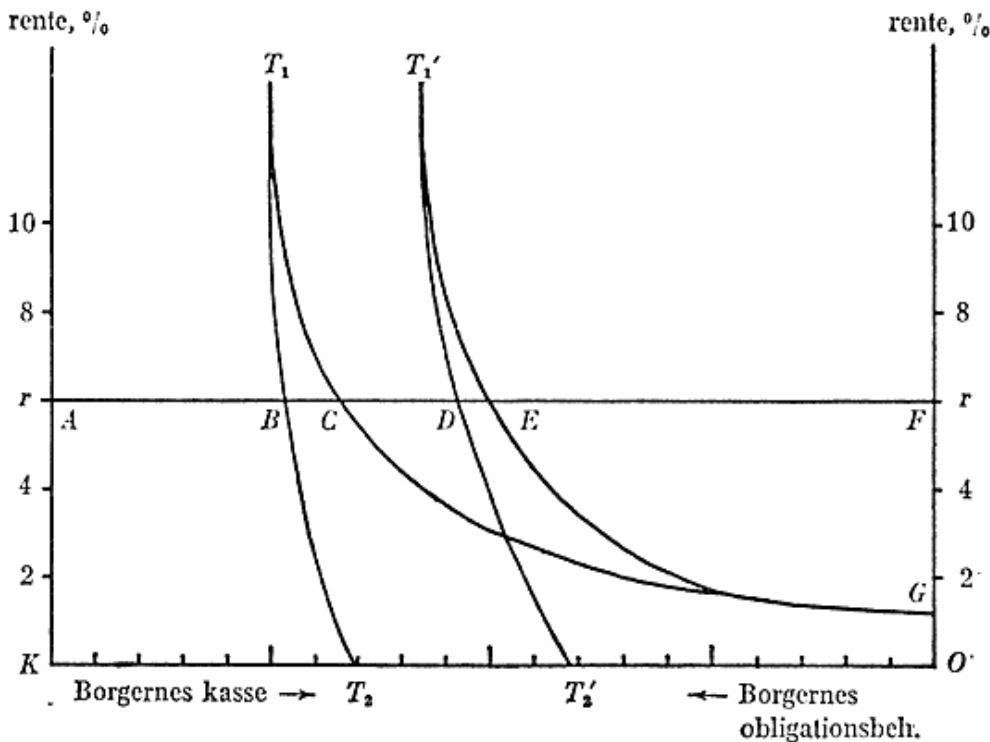

Fig. 3.

En sådan fremstilling har den fordel, at den understreger analysens karakter af en »beholdningsanalyse«, lige som den fremhæver den nødvendige sammenhæng (under de givne forudsætninger) mellem samlet kasse og obligationsmængde. Borgernes efterspørgsel efter obligationer, altså den beholdning de ønsker at ligge med ved alternative renteniveauer, lader sig åbenbart udlede direkte fra fig. 3, når man læser figuren fra højre; efterspørgselen er en voksende funktion af rentens højde. Da kursen og renten er omvendt proportionale, kan denne funktion direkte transformeres til en »normal« efterspørgselsfunktion, hvor prisen (og ikke afkastet) er afsat op ad y-aksen, jfr. fig. 4¹⁰.

11. Med omtalen af pengeforholdene er også den monetære baggrund for indkomstdannelsen givet, og sammenfatningen heraf følger i kap. VIII. Udgangspunktet er den traditionelle Keynesmodel, som i modsætning til 1. udgave er fremstillet i diagramform. På grundlag heraf drøftes virkningen af en autonom, men varig ændring i efterspørgselen ved hjælp af multiplikatoranalysen. Først betragtes en autonom efterspørgselsstigning inden for den private sektor, så behandles den offentlige sektor og endelig betalingsbalancens indkomstvirkning. Der kunne måske have været grund til i højere grad at sammenligne årsagen til en udefra kommende indkomstvirkning med en tilsvarende likviditetsvirkning; af de tre overfor omtalte »debitorer« giver transaktioner med nationalbanken ifølge sagens natur ikke anledning til nogen indkomstvirkning, og det er kun i forbindelse med nogle af de autonome transaktioner med udland og stat, at den direkte indkomstvirkning opstår, nemlig i forbindelse med henholdsvis vare- og tjenestebalancen og drifts- og anlægsposterne på statsregnskabet. Iøvrigt gennemgås de forskellige multiplikatoreffekter grundigt under alternative forudsætninger

10. Fig. 4, der svarer til T_1CG på fig. 3, er med tilnærmelse tegnet ud fra den forudsætning, at der kun findes een type obligationer, 5 % uamortisable.

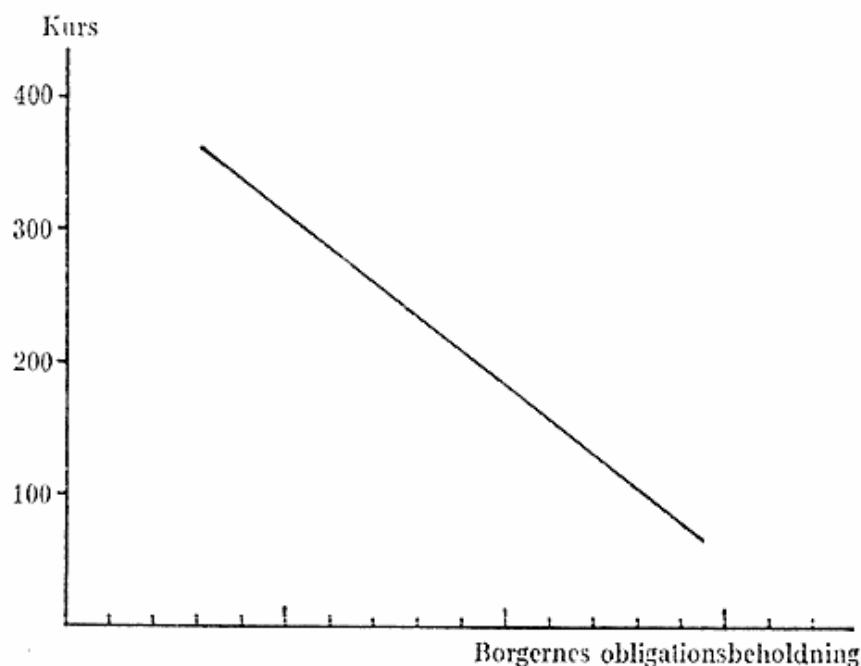

Fig. 4.

m.h.t. forbrugsfunktionen, og der lægges vægt på at sammenligne virkningen fra betalingsbalancen og statsfinanserne. Måske kunne det dog have lettet læsernes mulighed for at »nå til en virkelig forståelse af stoffet« (forordet), om man, evt. i fodnoter, havde specificeret de ligningssystemer, som ligger bag analysen i de forskellige tilfælde. Fremstillingens svarhedsgrad er under alle omstændigheder højere end i de foregående kapitler, og det kan volde vanskeligheder, at resultatet p. 284 fn. ikke stemmer med de anførte forudsætninger. Men det ændrer ikke ved det forhold, at den anvendte model er særdeles velegnet for analysen; det balancerede budgets indkomstvirkning kommer således klart frem¹¹. Man kunne dog måske kritisere, at statsindtægter og -udgifter samt import og eksport i modellen er autonomt bestemt helt frem til den afsluttende halve side (p. 288), hvor sammenhængen mellem eksport og import behandles.

Fremstillingen afrundes med en omtale af den indkomstvirkning, som sker via likviditetsændringernes påvirkning af renten med deraf afledede ændringer i investeringerne. Igen sker analysen inden for en nøje præciseret model, jfr. fig. 5, som afbilder bogens fig. VIII, 3 p. 291. (a) illustrerer likviditetskurven (jfr. fig. 2 ovenfor), idet der dog kun er taget hensyn til transaktionsefterspørgselen. I (b) gengives — for tredje gang — sammenhængen mellem investering og rente, (c) viser sammenhængen mellem opsparing (lig investering) og indkomst, og følgelig illustrerer (d) relationen mellem likviditet og indkomst, idet hver af kurverne på (d) forudsætter en bestemt rentefod. Hensigten med diagrammet har formentlig været en dobbelt: dels at give et for praktiske formål relevant bidrag til at belyse pengepolitikens muligheder, dels at vise, hvordan flere forskellige stykker teoretisk værktøj, fremstillet i forskellige sammenhænge i det foregående, føjer sig smukt sammen i en større helhed.

11. En advarsel: Fremover må man nok aflinde sig med, at betegnelsen »mio kr.« og »mia kr.« i stadig højere grad vil vinde indpas; de er anvendt i bogen. Det må være en trøst for de ikke-musikalske, at »mill. kr.« dog bruges sideløbende.

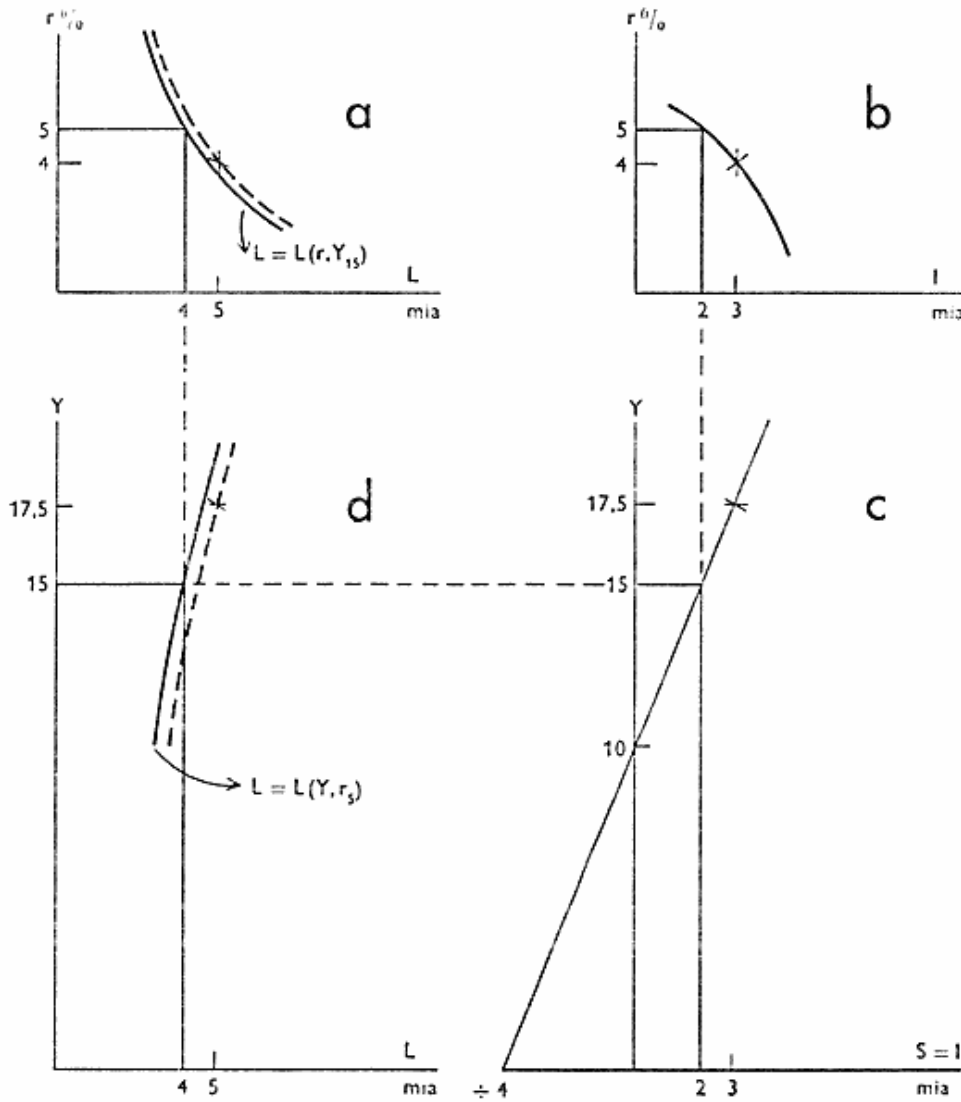

Fig. 5.

Det er imidlertid tvivlsomt, om nogen af formålene er nået. Analysen fører let til overdrevne forestillinger om pengepolitikens effektivitet. Det hænger sikkert dels sammen med, at (a) begrænser sig til transaktionsbehovet, men skyldes også de i (b) forudsatte, gode muligheder for at regulere investeringerne via renten. Der kan naturligvis hertil indvendes, at vor viden på disse områder er begrænset, og at de alternative, simple investeringsteorier, der foreligger, næppe har bedre forklaringskraft, og det er nok rigtigt. Alligevel kan man vanskeligt frigøre sig for en fornemmelse af, at figuren lige så godt kunne være udeladt, medmindre den har værdi ud fra et metodesynspunkt.

Fra den sidstnævnte synsvinkel er fremstillingen imidlertid heller ikke uangribelig. Man begynder med (a) og når via (b) og (c) frem til (d). Til slut hedder det (p. 292): »Ringene er således sluttet. De fire figurer repræsenterer tilsammen et ligevægtssystem, hvortil algebraisk svarer et determineret ligningssystem med lige mange ligninger og ubekendte«. Denne konklusion kan imidlertid forekomme noget vildledende. Naturligvis kan man tænke sig et ligningssystem, bestående af 4 ligninger og 4 ubekendte, af formen: $x = x(y)$, $x = x(z)$,

$v = v(z)$ og $v = v(y)$, som kan afbildes ved hjælp af fire uafhængige diagrammer ved anvendelse af samme teknik som i fig. 5. I så fald vil der normalt være en løsning. - Men det er jo ikke et sådant problem, der behandles på figuren. (a) og (d) repræsenterer hver en kurveskare, og de afbilder præcis den samme funktionssammenhæng, nemlig $L = L(r, Y)$. Kender man den ene, er den anden givet ved transformation, og (d) kunne for så vidt lige så godt være udeladt. — I virkeligheden har vi således 4 ligninger, nemlig (foruden likviditetsfunktionen) $I = I(r)$, $I = S$ og $S = S(Y)$. Men der er 5 ubekendte, L , r , Y , S og I^{12} . Vi kan — eller skal — fastlægge værdien af en af de variable for at kunne løse systemet, der således har en frihedsgrad. Dette burde nok i højere grad, end sket er, være præciseret for at slutte ringen.

12. Den netop omtalte model, der har karakter af en statisk analyse, danner udgangspunkt for et afsnit om økonomisk vækst. Investeringsernes dobbeltsidige rolle, dels som efterspørgselskabende, dels som kapacitetsforøgende faktor omtales. Den simple vækstmodel, bestående af en konstant kapitalkoefficient og en konstant opsparringskvote (Harrod-Domar modellen) belyses ved et eksempel, der forudsætter en kapitalkoefficient på 4. Modellen har form af en differensligning, som gennemgås ved hjælp af et talekseksempel. Herved undgår man at komme ind på løsningen af differentiaalligninger. Praktiske vækstproblemer i forskellige samfundstyper nævnes, og mulighederne for at inddrage arbejdskraften og de tekniske fremskridt i en vækstmodel omtales kort, alt på en stort set dækkende måde. Herefter følger en gennemgang af forskellige tidsrækker vedrørende konjunkturbevægelser for tiden siden den anden verdenskrig; den teoretiske drøftelse i denne forbindelse koncentrerer omkring accelerationsprincippet. Fremstillingen heraf er stort set uændret fra 1. udgave. Problemet stilles således: Hvordan kan det forklares, at produktionen svinger stærkere for kapitalgoder end for forbrugsgoder? Efter gennemgangen af selve accelerationsprincippet omtales de stramme forudsætninger, der må være opfyldt, for at accelerationsvirkningen fremkommer, hvorfor man let kan forestille sig, at den i praksis helt kan udeblive. For ikke at henfalde til negativitet afsluttes imidlertid, lige som i første udgave, med denne konklusion, som dog næppe kan stå for nogen streng logisk bevis (p. 310): »At (accelerationsvirkningen) alligevel er en realitet følger af, at produktionssvingningerne faktisk er større for fast realkapital end for de varer, der skal produceres ved dennes hjælp«.

Kapitlet afsluttes med omtalen af en multiplikator-accelerator model, igen i form af differensligninger, som anskueliggøres ved hjælp af talekseksempler. Det er vanskeligt at kritisere denne teknik i en elementær lærebog, men det er på den anden side lidt farligt, at ræsonnementer i forbindelse med differentiaalligninger helt forbigås, da læseren herved let får det indtryk, at dynamisk analyse nødvendigvis er noget med »timelags«. I det hele taget er disse differensligninger jo et meget følsomt værktøj og derfor farlige at arbejde med. Det belyses ved et eksempel p. 313, hvor man med en accelerator på 4 når en eksplosiv stigning i indkomsten. Nyboe Andersen er i almindelighed overordentlig behændig med hensyn til at afrunde en fremstilling, så læseren ikke føler sig snydt, men i dette tilfælde er resultatet nu mindre heldigt. Forklaringen på, at man i praksis ikke vil komme ud for en eksplosiv indkomstudvikling, findes nemlig »i en række forhold, således at en accelerator på 4 ikke vil forekomme for et samfund som helhed, men i det højeste for enkelte brancher«. Imidlertid er acceleratoren (a) jo defineret i forbindelse med ligningen $I = a \Delta Y$, og hvis I opfattes som nettoinvesteringen og K betegner kapitalapparatet, gælder følgende, at $a = \Delta K / \Delta Y$. Men det er præcis det samme udtryk som den marginale kapitalkoefficient, der i afsnittet om økonomisk vækst realistisk antoges at være 4! I virkeligheden kan Harrod-Domar modellen jo anskues som en multiplikator-accelerator model og omvendt.

12. Eller, om man vil, 3 ligninger og 4 ubekendte, hvis $I = S$ indsættes i opsparringsfunktionen, hvorefter de ubekendte L , r , Y og I står tilbage.

Kapitlet afsluttes med en grafisk afbildning af nogle af de gennemregnede taleksempler, og med fare for at vildlede svage sjæle påvises, hvordan den faktiske udvikling på en række punkter svarer ganske godt til taleksemplerne¹³.

13. Risikoen for at vildlede de omtalte svage sjæle bliver imidlertid reduceret betydeligt, idet det følgende kapitel om konjunkturbevægelser og økonomisk politik på en udmærket måde tager sit udgangspunkt i en konkret situation; det indledes med en to sider lang beskrivelse af opsvinget her i landet i 1958, hentet fra *Økonomisk Årsoversigt*. Dette giver anledning til en beskrivelse af forskellige typer af ekspansions- og kontraktionsprocesser med særligt henblik på den økonomiske politik, der kan bringes i anvendelse i forskellige situationer.

Endelig er kapitel X, om samfundsformer og økonomisk politik, stort set uændret, idet der dog er tilføjet et afsnit om udviklingslandene.

14. Sammenligner man makro-afsnittene med de tilsvarende afsnit i bogens 1. udgave, er forbedringerne, som det vil fremgå af det foregående, meget betydelige. Dette er sket, uden at man er gået glip af væsentlige ræsonnementer i de dele af 1. udgave, som nu er udeladt. (Dog savnes forløbseksemplet i 1. udgave, p. 306 som en gavnlig modvægt mod en alt for blind tillid til multiplikator-accelerator modeller).

Den væsentligste anke, der kan rettes mod den sidste halvdel af 2. udgave, er nok, at læseren har vanskeligt ved at få et overblik over de alternative midler i den økonomiske politik og deres egnethed under varierende forudsætninger. Økonomisk politik omtales mere eller mindre i alle kapitlerne, men først i det afsluttende om de forskellige samfundsformer findes — klemmt inde mellem et afsnit om socialismen og et andet om det økonomiske system i Sovjetunionen — en kort, sammenfattende omtale af den økonomiske politiks mål og midler. Det er nok en overvejelse værd i næste udgave at lave et kapitel IX om konjunkturbevægelser, som så passende kunne inkludere den sidste del af kap. VIII. På denne baggrund kunne man i et efterfølgende, selvstændigt kapitel give en sammenfatning og sammenligning af forskellige typer af økonomisk politik med udgangspunkt i de afsnit om dette emne, som nu er gemt væk i kap. X.

15. Anmeldelser af elementære lærebøger bliver let en langstrakt affære og vil ofte afspejle anmelderens kæpheste lige så meget som bogens forfatteres; denne anmeldelse er vist desværre ingen undtagelse. Værre er det måske, at hovedparten af de anførte kommentarer ifølge sagens natur er kritiske, så bogen let kommer til at tage sig dårligere ud, end den egentlig er. Der kan derfor til slut være grund til at fremhæve, at selv om der kan rettes adskillige indvendinger, giver den foreliggende udgave et fortræffeligt grundlag for en indledende gennemgang af nationaløkonomien; den skal nok være i stand til at befæste bogens stilling på det nordiske marked. Dette skulle igen øge chancerne for, at en revideret udgave kan udkomme før 1970¹⁴ med endnu større efterspørgsel til følge og således skabe en frugtbar dynamisk proces.

Anders Ølgaard*

13. Det kunne nok have ført til nogle pessimistiske konklusioner, hvis sammenligningen mellem den faktiske udvikling og modellens forløb skulle tages helt alvorligt. Den omtalte model giver nemlig kun anledning til vækst, fordi de autonome investeringer er stadigt voksende. Men de, der finder lighed mellem industriproduktionens udvikling i USA og modellen i tabel VIII 1., kan da også blot henvises til at undersøge, om der også er lighed m.h.t. investeringernes udvikling.

14. Ved den lejlighed kunne man passende forbedre indbindingen. Bogen sælges heldigvis kun indbundet, men ryggen bliver let snavset, og titlen på ryggen er ulæselig efter få dages brug.

* Lektor ved Københavns Universitet.